

Kriterier for dyrevernermerket produksjon av konsumegg

1. Generelle krav	1
1.1 Dokumentasjon og planer.....	1
1.2 Deltagelse i KSL (kvalitetssystem i landbruket) og dyrevelferdsprogram	1
1.3 Kompetanse og management.....	2
1.4 Dyrevelferdsprogrammets helseovervåkingsbesøk.....	2
1.5 Krav til hønenes opprinnelse ved innkjøp	2
1.6 Håndtering av høner	3
2. Driftsforhold på gården	3
2.1 Driftsform og innredning.....	3
2.2 Dyretetthet i innendørs husdyrrom	3
2.3 Belysning	3
2.4 Luftkvalitet.....	4
2.5 Strø.....	4
2.6 Fôr.....	4
2.7 Miljøberikelser.....	4
2.8 Vinterhage og luftegård	4
2.9 Transport og avlivning etter endt produksjon	6

Dyrevernermerkets kriterier gjelder i tillegg til offentlig regelverk. Kriteriene gjelder for verpehøns som holdes for produksjon av konsumegg. Det kan gis dispensasjon fra enkeltkriterier i særskilte tilfeller. Dispensasjon innvilges av Dyrevernermerket etter søknad, basert på en vurdering av dyrenes totale velferdssituasjon.

Overordnede verdier i all omgang med levende dyr

- Det bør til enhver tid etterstrebtes et mest mulig stress- og lidelsesfritt liv for dyr i alle deler av produksjonen.
- Det bør legges til rette for positive opplevelser og trivsel for dyr.
- Alle dyr bør håndteres respektfullt og varsomt.
- Enhver tvil vedrørende dyrs velferd bør alltid komme dyrene til gode.
- Alle dyr bør ses på som enkeltindivider med evne til å ha både negative og positive sanseopplevelser.

1. Generelle krav

1.1 Dokumentasjon og planer

- 1.1.1 Gården skal til enhver tid kunne fremvise all nødvendig dokumentasjon og planer som kreves i henhold til Dyrevernermerkets kriterier.
- 1.1.2 Gårdens planer skal oppdateres minst én gang i året. De skal være skriftlige, godt kjent av og følges av alle som håndterer eller på annen måte har ansvar for levende høner.
- 1.1.3 Avvik som angår dyrevelferd, og iverksatte tiltak for å korrigere disse, skal dokumenteres.
- 1.1.4 All dokumentasjonen skal være ryddig og lett leselig, og oppbevares i minst 3 år.

1.2 Deltagelse i KSL (kvalitetssystem i landbruket) og dyrevelferdsprogram

- 1.2.1 Det skal være etablert KSL og gården skal delta i næringens dyrevelferdsprogram for verpehøns.

1.3 Kompetanse og management

- 1.3.1 Dyreholder skal dokumentere kurs i dyrevelferd som beskrevet i § 5 i «Forskrift om hold av høns og kalkun». Tidligere kurs og erfaring kan ikke erstatte opplæringen.
- 1.3.2 Dyreholder skal inkludere smittevern for miljøberikelser, vinterhage og luftegård i sin skriftlige smittevernplan som kreves i henhold til § 8 i dyrehelseforskriften.
- 1.3.3 Dyreholder skal ha en skriftlig plan for å forebygge og håndtere utbrudd av panikkadferd og skadelig adferd hos hønene.
- 1.3.4 Dyreholder skal loggføre antall selvdøde og avlivede høner, og om mulig angi dødsårsak.

Anbefaling

- Selvdøde og avlivede høner bør gjerne obduseres for å best mulig fastslå årsak til sykdom/skade/død. Dyreholder kan selv gjøre dette etter opplæring fra veterinær.
- For å redusere fryktsomhet i flokken, bør hønene vennenes til variasjon i lyd- og synsinntrykk.

→ Langsiktig mål: Det skal utføres regelmessig måling og oppfølging av dyrebaserte velferdsindikatorer på levende høner samt et utvalg døde høner etter endt produksjon.

1.4 Dyrevelferdsprogrammets helseovervåkingsbesøk

- 1.4.1 Under helseovervåkingsbesøket skal veterinær og dyreeier sammen
  - a) Velge ut minst de tre viktigste fokusområdene for dyrevelferden det neste året
  - b) Planlegge konkrete tiltak for disse som skal gjennomføres frem til neste besøk
  - c) Lage en skriftlig oppsummering av hvilke fokusområder og tiltak som er avtalt.
  - d) Gjennomgå utviklingen på fokusområdene siden forrige helseovervåkingsbesøk.
- 1.4.2 Resultatene fra følgende målinger skal kunne fremvises som dokumentasjon om driften: strøkvalitet, fjørdrakt hos 50 høner fra ulike steder i huset og dødelighet i prosent fra innsett til besøksdato.

Anbefaling

På helseovervåkingsbesøket bør veterinæren vurdere velferdsstatus og gi råd om tiltak i besetningen ved hjelp av følgende parametre:

- Antall selvdøde og avlivede samt anslått årsak for dette.
- Resultater fra eventuelle obduksjoner, inkludert dyreholders egne.
- Forekomst/utbrudd av infeksjose sykdommer (bakterielle, virale og parasittære).
- Forekomst av ikke-infeksjose og produksjonsrelaterte sykdommer.
- Forekomst av skadelig adferd og fryktadferd.
- Resultat av dyreholders inneklimatemålinger og tiltak ved eventuelle avvik fra grenseverdiene.
- Andre dyrevelferdsavvik som har forekommet siden siste besøk og tiltak som er iverksatt.
- Resultater fra dyreholders eventuelt egne målinger av dyrebaserte velferdsindikatorer. Det bør i tillegg måles minst 3 dyrebaserte velferdsindikatorer under veterinærbesøket, i tillegg til de obligatoriske registreringene i dyrevelferdsprogrammet.
- Resultater fra velferdsindikatorer som kreves målt i henhold til dyrevelferdsprogrammet.

1.5 Krav til hønenes opprinnelse ved innkjøp

- 1.5.1 Det skal kunne dokumenteres, for eksempel med en skriftlig avtale med selger, at hønene stammer fra oppalsproduksjon som oppfyller følgende krav:
  - a) Det er etablert KSL.
  - b) Fuglene holdes i løsdrift med aviar.
  - c) Fuglene har tilgang på miljøberikelser.

Anbefaling for oppalsdyr

- Rutiner og driftsforhold som aviarinnredning, dagslys, miljøberikelser og utemuligheter bør være mest mulig lik forholdene hos konsumeggprodusenten.

→ Langsiktig mål: Egne kriterier og sertifisering for rugeri, oppal og foreldredyrproduksjon.
→ Langsiktig mål: Utemuligheter i oppal og foreldredyrproduksjonen.
→ Langsiktig mål: Kjønnssortering av rugeegg for å unngå avlivning av kyllinger med feil kjønn.

1.6 Håndtering av høner

- 1.6.1 Høner skal løftes og bæres forsiktig og aldri etter vinger, nakke/hode, fjær, bein eller oppned.
- 1.6.2 All håndtering skal foregå etter "tohåndsmetoden", der hønene holdes i oppreist posisjon med støtte rundt kroppen og vingene inn mot kroppen.
- 1.6.3 Det skal ikke løftes eller bæres flere enn 2 høner av gangen.

2. Driftsforhold på gården

2.1 Driftsform og innredning

- 2.1.1 Hønene skal holdes i løsdrift med aviar.
- 2.1.2 Hvis det finnes ramper til den aktuelle aviartypen, skal dette brukes. Så lenge det ikke hemmer røkter i å bevege seg mellom aviarekkene, skal det være ramper fra hvert nivå i aviaret til nivået ovenfor, inkludert mellom strøarealet og første etasje,
- 2.1.3 Rampene skal være trygt festet, sklisiske og ha maks 45 grader helning. De skal være brede nok til at flere høner kan passere hverandre samtidig.

Anbefaling for aviarinneledning

- Aviaret bør utformes slik at det er minst mulig risiko for skader og konkurranse om ressurser, som vagler, reder, fôr og vann.
- Vagler bør ha avflatet og bred (minst 3-6 cm) topp, og hønene bør kunne gripe godt rundt dem. Ovalt eller «soppformet» tverrsnitt med avrundede kanter er godt egnet. Overflaten bør være myk, ikke glatt, og helst polstret, for eksempel med et tynt lag gummi eller polyuretan. Runde metallvagler uten polstring er dårlig egnet.

→ Langsiktig mål: Spesifikke krav til aviarinneledning ved nybygg, for eksempel høyere antall eller bedre utforming av vagler og reir.

2.2 Dyretetthet i innendørs husdyrrom

- 2.2.1 Maksimal tillatt dyretetthet er 8 høner per m² innendørs bruksareal.
- 2.2.2 Dersom hønene har rutinemessig tilgang på vinterhage og luftegård hele året kan det godkjennes inntil 9 høner per m² innendørs bruksareal. For å få godkjent dette må følgende kriterier være oppfylt:
  - a) Vinterhagen skal være minst 20 % av husdyrrommets gulvareal, og gulvarealet skal være minst 2 meter bredt når det måles ut fra hønsehusets vegg.
  - b) Hønsehuset, vinterhagen og luftegården skal være tilpasset slik at hønene kan ha daglig tilgang til vinterhage og luftegård om vinteren uten at det går ut over dyrevelferden. Unntak gjelder ved ekstreme og uforutsette værforhold.

2.3 Belysning

- 2.3.1 All kunstig belysning skal være flimмерfri, eller med en flimmerfrekvens på minst 120 Hz.
- 2.3.2 Det skal være minst 30 minutter gradvis overgang mellom lys- og mørketid.
- 2.3.3 Dersom det er vinduer i rommet, skal disse være mulig å blende.

Anbefaling ved vinduer i dyrerommet

- Vinduer (eller andre kilder til dagslysinnslipp) bør plasseres høyt i rommet og med stor nok spredning/flate til å gi jevn og myk lysfordeling.
- Indirekte lysinnslipp, for eksempel plassering av vinduer under takfoten/takutspranget, eller diffuserende materiale (for eksempel frostet glass eller kanalplast) gir mindre skarpt lys og jevnere lysfordeling enn direkte sollys.
- Vinduer bør kunne blendes gradvis.
- Vinduer bør ikke blokkere alt UVA-innslipp av lys.
- Vinduer bør ha en utforming, plassering og være av et materiale som minimerer risiko for trekk, fukt eller overoppheting i rommet.

→ Langsiktig mål: Dersom hønene ikke har helårlig tilgang til vinterhage og luftegård, skal lyset innendørs ha en spektralbredde på minst 300 nm, inkludert UVA-lys.

2.4 Luftkvalitet

- 2.4.1 Støv, karbondioksid (CO₂) og ammoniakk (NH₃) skal måles minst hver 14. dag.
- 2.4.2 Det skal utføres minst én måling av CO₂, NH₃ og støv per avdeling og per 400 m² hønsehus. Alle målte verdier, samt tidspunkt og hvor i huset målingen ble utført skal loggføres.
- 2.4.3 Det skal benyttes kalibrerte måleinstrumenter i hønenes hodehøyde. Støv kan eventuelt måles manuelt, se vedlegg 1 "Manuell støvmåling".
- 2.4.4 Dersom gasskonsentrasjonene overstiger kritiske verdier, skal umiddelbare tiltak igangsettes. Dersom det er et vedvarende problem at konsentrasjonene overstiger kritiske verdier, skal det gjøres permanente tiltak for å forbedre inneklimateet.
  - a) Kritiske verdier for mengde gass: maksimalt 3000 ppm CO₂ og 20 ppm NH₃.
  - b) Kritiske verdier for mengde støv:
    - Sensorisk vurdering: maksimalt grad 0.
    - Ved bruk av papirark («dust sheet score»): maksimalt grad 1.
    - Instrumentell måling: 10 mg/m³ for total mengde støv og 5 mg/m³ for inhalerbart støv.

Anbefalinger for inneklimate

- Bruk av varmegjenvinner og/eller ekstra tilskuddsvarme anbefales for å kunne ventilere mer effektivt og opprettholde godt inneklimate om vinteren.
- Vannstøvingsanlegg/befuktningssystem anbefales på varme/tørre dager for å redusere forekomst av støv.
- Utgjødning bør skje minst 2 ganger per uke.

→ Langsiktig mål: Maksimalt tillatte grenseverdier for CO₂, NH₃ og støv.

2.5 Strø

- 2.5.1 Gulvet innendørs og i vinterhagen skal være dekket av tørt, løst strø.

2.6 Fôr

- 2.6.1 Det skal være grovfôr av god kvalitet og med høy smakelighet samt kråsstein både i husdyrrommet og i vinterhagen. Dette skal være tilgjengelig for alle høner til enhver tid, og fordeles på en slik måte at det ikke oppstår konkurranse.
- 2.6.2 Det skal utføres daglig fôring av helkorn i strøet med minst 2 gram helkorn per høne, som fordeles så jevnt som mulig i rommet.

Anbefaling

- Kraftfôret bør være av ulik partikkelstørrelse og struktur, for eksempel ved å blande inn hele korn eller müsli i fôret.

2.7 Miljøberikelser

- 2.7.1 Det skal være et minimum av miljøberikelser som beskrevet i vedlegg 2 "Miljøberikelser i hønsehus og vinterhage". Annen kombinasjon av miljøberikelser kan søkes godkjent under forutsetning av at de dekker funksjonskravene som er beskrevet i vedlegget.
- 2.7.2 Miljøberikelsene skal være jevnt plassert i rommet, slik at de er mest mulig tilgjengelig for alle høner og ikke hindrer tilgang til andre ressurser. Miljøberikelsene i vinterhagen skal plasseres på en slik måte at de stimulerer hønene til å ta i bruk hele vinterhagen.
- 2.7.3 Miljøberikelsene skal være sikret og vedlikeholdt slik at de til enhver tid oppfyller funksjonskravene og ikke kan medføre risiko for at hønene skader seg.

2.8 Vinterhage og luftegård

- 2.8.1 Hønsehuset skal være tilknyttet både vinterhage og luftegård. Et innendørs miljø som tilsvarer velferdsfordelene ved luftegård kan søkes godkjent som alternativ.
- 2.8.2 Tilgang til vinterhage og luftegård:
  - a) Tilgang skal være så snart som mulig etter innsett.
  - b) Daglig tilgang skal være minst 8 timer, fra hønene er ferdig verpet om morgenen, og så lenge som mulig resten av dagen. I perioder av året der det er mindre enn 8 timers naturlig dagslys etter verping, skal hønene ha tilgang så lenge det er dagslys utenfor.
  - c) Unntak fra krav om tilgang gjelder på dager der temperatur, vær eller andre relevante forhold kan medføre redusert dyrevelferd hvis utgangsåpningene står åpne, og det ikke stenges lenger enn helt nødvendig. Unntak gjelder også ved sykdomsutbrudd, eller dersom veterinær eller Mattilsynet ikke tillater tilgang av smittevern hensyn eller andre

særlige årsaker. Hvis vinterhage og luftegård må stenges av nevnte årsaker, skal dato/periode og årsak loggføres.

2.8.3 Utgangsåpninger mellom hønsehus, vinterhage og luftegård:

- a) Det skal være tilstrekkelig antall utgangsåpninger som er utformet og plassert slik at alle høner uhindret kan gå ut og inn når de selv ønsker det.
- b) Dersom dørkarmene i utgangsåpningene er høyere enn hønenes hodehøyde, eller det er betydelig høydeforskjell mellom innendørs husdyrrom, vinterhage eller luftegård, skal det være ramper eller trappetrinn til utgangsåpningene.

Anbefaling for utgangsåpninger

- Utgangsåpningene bør være plassert og utformet slik at de medfører minst mulig trekk.
- Det kan installeres elektrisk gulvvarme innenfor åpningene for å sikre tørt strø.

2.8.4 Krav til vinterhage:

- a) Den skal ha tak og vegger som gir god beskyttelse mot nedbør, vind, sterk sol og rovdyr.
- b) Takhøyden skal være høy nok til at hønene lett kan inspiseres og håndteres.
- c) Den skal gi hønene godt utsyn og rikelig innslipp av dagslys og luft.
- d) Den skal ha fast gulv som er lett å gjøre rent.
- e) Hønene skal ha tilgang på vagler i vinterhagen. Vaglens skal være tilgjengelig i flere områder og høyder av vinterhagen og mange nok til at det ikke oppstår konkurranse om dem.
- f) Vinterhagen skal være utstyrt med miljøberikelser, se punkt 2.7 og vedlegg 2 "Miljøberikelser i hønsehus og vinterhage».

→ Langsiktig mål: Minimumskrav til størrelse på vinterhagen.

Anbefaling for vinterhage

- Vinterhagen bør om mulig plasseres langs langsiden av hønsehuset, helst på begge sider av huset for at hønene skal få enkel tilgang.
- Vinterhagens sider bør være av solid, vanntett materiale fra bakkenivå og minimum opp til samme høyde som toppen av utgangsåpningene.
- Takhøyden bør være høy nok til at røkter kan gå i vinterhagen uten å bøye seg.

Anbefaling for vagler i vinterhagen

- Vaglens bør være lett tilgjengelige og ha synlig plassering.
- Vaglens bør være laget av tre, plast, naturmateriale eller greiner, og ikke av metall.
- Om vaglens utforming, se tekst om vagler i «Anbefaling for aviarinnredning».

2.8.5 Krav til luftegård:

- a) Luftegården skal ha et areal på minst 1 m² per høne.
- b) Utgang fra hønsehus til luftegård skal primært skje via vinterhage. Dersom dette ikke er mulig skal utgangsåpningene til luftegården beskyttes med overbygg rundt hver åpning som skåner for sterkt sollys og vind/vær.
- c) Luftegården skal være anlagt på område med levende vegetasjon.
- d) Luftegården skal ha skjulesteder som er utformet slik at hønene lett kan søke beskyttelse for sol, nedbør, vind og opplevelse av farer/trusler. Skjulestedene skal utgjøre minst 8 m² per 1000 høner, bestå av både horisontale ly og vertikale le, og de skal være jevnt fordelt slik at hønene føler seg trygge nok til å ta i bruk hele utearealet. Det skal ikke være mer enn 20 meters avstand mellom hvert skjulested, og maksimalt 25 meter mellom utgangsåpninger fra vinterhage til nærmeste skjulested. Skjulestedene skal være godt sikret slik at hønene ikke kan skade seg.
- e) Det skal foreligge en skriftlig plan for å beskytte hønene mot rovdyr i luftegården.

Anbefaling for luftegård

- Minst 70 % av utearealet bør være beplantet, hvorav 50 % er busker og/eller trær, og 20 % bunndekke.
- Bunndekket bør ikke være så høyt at det kan skjule ugunstige hygieniske forhold (for eksempel døde dyr, søle og skadedyr).
- Bunndekket bør være godt drenert.
- Det bør være områder med løst underlag som hønene kan støvbade i, for eksempel tørr jord eller hauger med sand.
- Skjulesteder bør helst bestå av levende vegetasjon, som busker og trær.
- Le-elementer som ikke er levende vegetasjon kan for eksempel bestå av trestammer, baller av naturmateriale, sementrør, kasser eller levegger.
- Ly-elementer som ikke er levende vegetasjon kan for eksempel bestå av utplasserte redskaper, kasser, vogner, tak, netting, solcellepanel eller presenning. Det bør være tilstrekkelig høyde til at hønene kan stå oppreist med god hodeplass. Det bør være mulig for hønene å oppholde seg i høyden/vagle under noen av de horisontale ly-elementene.
- Skjulesteder kan gjerne flyttes rundt for å skape variasjon og jevnere belastning på underlaget.

2.9 Transport og avlivning etter endt produksjon

- 2.9.1 Avlivning etter endt produksjon skal skje med CO₂ i hønsehuset. For eldre bygninger der det ikke er bygningsteknisk mulig med avlivning i hus, kan det søkes om dispensasjon for å gjennomføre avlivning med CO₂ i container under særlige vilkår.
- 2.9.2 Det skal sikres at avlivningen gjennomføres på en slik måte at hønene ikke kan våkne opp igjen.
- 2.9.3 Dyreholder skal ha en skriftlig plan for å best mulig ivareta dyrevelferd i forbindelse med avlivning. Planen skal beskrive faste rutiner og tiltak ved uforutsette hendelser.
- 2.9.4 Avlivning skal under hele prosessen overvåkes av en person som har det overordnede ansvaret for dyrevelferden. Vedkommende skal sikre at avlivningen utføres i henhold til forskriftskrav og gårdens egen skriftlige plan for avlivning. Velferdsansvarlig skal føre logg for avlivning, der følgende punkter er inkludert, se vedlegg 3 «Logg for avlivning».
- 2.9.5 Høner skal ikke transporteres til slakteri etter endt produksjon. Det kan søkes om dispensasjon fra dette under særlige vilkår.